

ETNOGRAFSKE CRTICE IZ PODGORJA

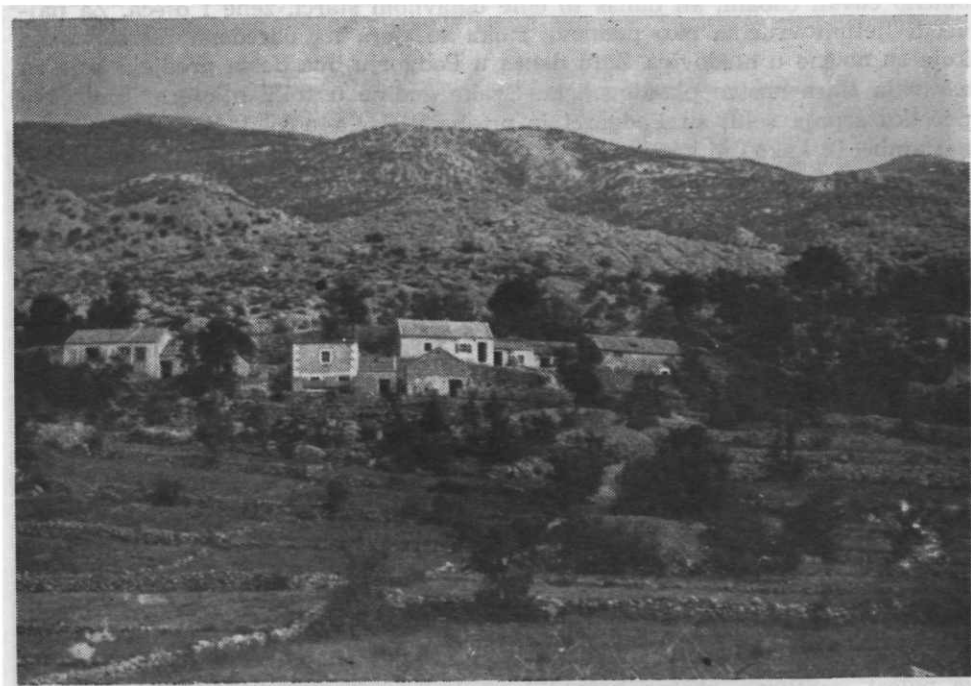
Podgorjem u užem smislu riječi naziva se kraj koji se prostire na primorskim padinama Velebita južno od Senja. Ovo tipično kraško područje oskudno je vodom, što znatno utječe na razvoj i onako slabe vegetacije. Potrebno je ovdje spomenuti da je ogoljenju Velebita mnogo pridonijela neracionalna sječa šume u 18. i 19. st., zatim sve do najnovijeg doba držanje koza i brojna seljačka ognjišta.

Podgorje je ispresijecano od planinskih vrhunaca Velebita u pravcu morske obale dubokim kanjonskim koritima i plićim vododerinama povremenih planinskih bujica, što stvara dojam o nepristupačnosti i divljine čitavog ovog kraja. Ipak, u tom surom kamenjaru sačuvala su se bujna zelenila poput oaza u pustinji, a to su podgorski vrtovi, tzv. »vrtline«, i manja kraška polja. Te zelene površine marljiva ruka Podgorca savjesno je upravo umjetnički obrađivala kroz stoljeća. Podgorske vrtove i »težanice«, sam kraj, njegove ljude i običaje posebno, upravo umjetnički opisao je u svojim djelima književnik Vjenceslav Novak. Bura i suša, dva najjača elementa surove i škrte prirode urezala su vidljive tragove svog djelovanja na licu Podgorja, na njegovu biljnom i životinjskom svijetu.

U tom pasivnom kršu, pod nevjerojatno teškim uvjetima i prirodnim teškoćama, prionuo je marljivi Podgorac obradi zemlje i gajenju stoke. Osnova privređivanja bila je od davnih vremena stočarstvo, a zatim zemljoradnja i pomorstvo. Saobraćajne veze Podgorja bile su u svim pravcima, naročito prema unutrašnjosti zemlje, odvajkada slabe, a to je utjecalo na izolaciju raštrkanih naselja. Stanovništvo je zbog toga sačuvalo mnoge stare običaje i način života, tipičan za dimarske gorštace, koji se vrlo sporo prilagođuju razvoju civilizacije 20-og stoljeća. Tako Manojlo Sladović 1856. piše: »Narod iz Podgorja sve do Baga neima ceste već nogostupe kozje kuda se za pokoru ide«. Kroz protekle vijekove značajniji kulturni, privredni i prometni centri za čitavo sjev. Podgorje bile su veće i sigurne luke Jurjevo, Donji Starigrad, Jablanac i Karlobag, a uz njih su postojala manja ribarska mjesta i luke Prizna, Stinica, Donja Klada i Lukovo, u kojima su (ranije) parobrodi samo uvjetno pristajali. Suvremenu i sigurnu vezu s ostalim svijetom dobilo je Podgorje tek nakon oslobođenja zemlje (1945) kada je rekonstrukcijom stare ceste izgrađena današnja Jadranska magistrala koja se proteže kroz čitavo Podgorje u pravcu sjever—jug.

Prirodna izolacija Podgorja u geografskom smislu utjecala je na život stanovnika, te se on razvijao pod specifičnim uvjetima s mnogo elemenata autohtonog dinarskog folklor. Podgorac se odlikuje poznatim osobinama naših ljudi dinarskog tipa. Međutim, posebno teški uvjeti života ostavili su vidljive tragove na stasu i liku stanovnika ovog kraja. Podgorci su živahnog temperamenta, čvrsto građeni, često pognuta stasa, spretni za svaki posao i ustrajni da podnesu najveće teškoće. Odlikuju se prirodnom inteligencijom, skloni su narodnoj glazbi, a osobito vole priče. Kulturni život Podgoraca odvijao se pod utjecajem nepotpunog školskog prosvjećivanja koje je tek u novije doba mrežom osnovnih škola tako prošireno da je svakom djetetu omogućeno steći osnovnu naobrazbu. Stari su Podgorci crpli duhovna dobra u narodnim pričama i pjesmama i u vjerskim tumačenjima raznih prirodnih pojava. Tipična slavenska narav tih ljudi očituje se u neobičnoj humanosti i razvijenom socijalnom osjećaju za ljudsku bijedu. Samo uzajamno potpomaganje i smisao za suradnju omogućili su Podgorcima da ostvare stanoviti napredak svoga kraja i da se potpuno spremno uključe u opći razvoj naše društvene zajednice.

Danas je stanovništvo Podgorja u fazi raseljavanja i ono pretežnim dijelom napušta rodni kraj i seli se u velike industrijske centre. Ovdje se zadržavaju u većem broju još samo stanovnici turističkih mjesta na morskoj obali. Raseljavanje stanovništva i napuštanje zemljoradnje postali su odlučujući faktori koji su iz temelja izmijenili stari način života u Podgorju. Danas svi oni koji su sposobni za rad, a žive u Podgorju, nastoje da se zaposle kao radnici ili službenici te zapuštaju obradu zemlje i gaje mali broj stoke, i to uglavnom za svoje potrebe.

Sl. 55. — Donja Prizna, zaselak Brine-Kovači.

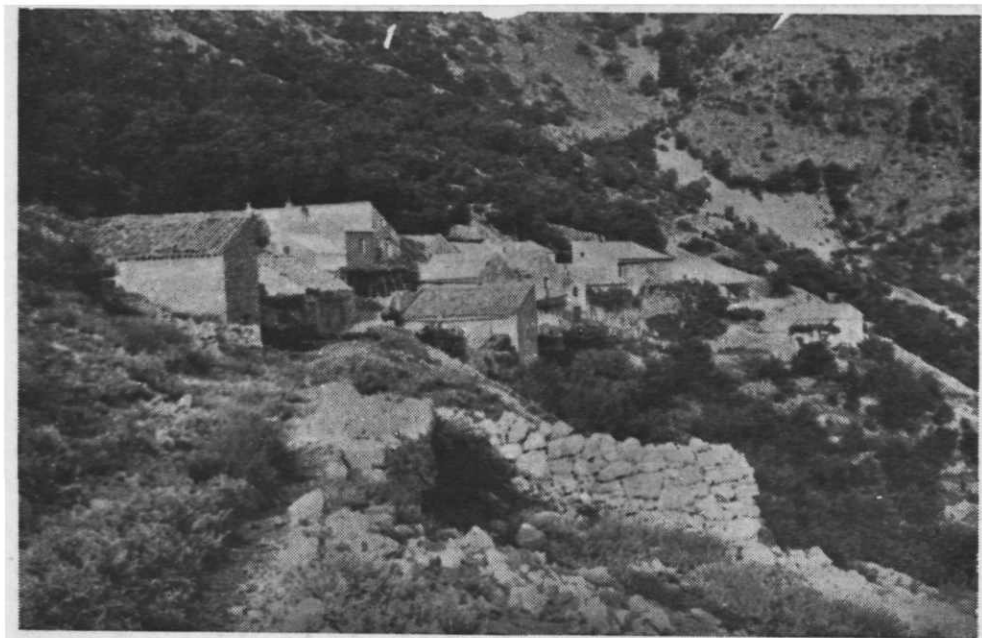
U životu Podgoraca koji pretežno žive podalje od mora najvažnija privredna djelatnost bila je gajenje stoke i zemljoradnja, a u primorskim naseljima pomorstvo i ribarstvo. Pretežno su gajili sitnu stoku, ovce i koze, ali je zemljoradnja bila osnov gospodarenja i često je bila zbog ljetnih suša i malih obradivih površina vrlo nesigurno vrelo prihoda. Spomenuti M. Sladović piše: »Podgorci su narod vrlo siromašni, bolje pastiri nego ratari jere je malo zemlje za setvu u Podgorju; mornari bi kršni bili da im je u toj struci kako do škole i brodarstva pomoći. Leti žive po planini, a zimi kod mora i tako sele uvek.« Prehrana velikog broja stoke na škrtom kamenjaru uvjetovala je stvaranje dvodomnih naselja. Tako su u priobalnom pojasu izgrađena stalna naselja, a u planinskim predjelima, gdje ljeti ima dovoljno paše i vode, ljetne nastambe. Za vrijeme ljetnih suša stanovnici planinskih naselja donosili su snijeg iz dubokih velebitskih sniježnica, rastapali ga u drvenim koritima i tako napajali stoku. Stočarstvo je bilo vrlo razvijeno u ovim krajevima još u prethistorijsko, rimsko doba i u srednjem i novom vijeku sve do nedavna, o čemu svjedoči živa narodna predaja, neki nazivi zemlje i arheološki nalazi na mjestu starih naselja. Stari Podgorci mnoga napajališta i bunare napuštene ili koji su još u uporabi pripisuju Greima, iako oni u ovim krajevima nikada nisu živjeli. I danas još pokraj izvora vode Begovače u sjev. Velebitu postoji u stijeni natpis iz rimskog doba koji se odnosi na razgraničenje područja ispaša i napajanja stoke između ilirskih plemena Parentina i Ortoplina. Sličan natpis bio je postavljen u međanjem zidu iznad Stinice (kraj Jablanca), a odnosi se na razgraničenje ilirskih plemena Otroplina i Becosa.

Na prostranim pašnjacima u planini i uz obalu u starije doba stoku su obično čuvali čobani, ali danas to čine uglavnom starci, žene i djeca. Za najvećih ljetnih vrućina oko podneva stoka se tjera na određena plandovališta koja su obično u hladovini. Zato danas u Podgorju ima dosta predjela koja su zadržala stare nazive plandovališta. Svake godine u toku mjeseca lipnja i u početku srpnja selili su Podgorci iz priobalnih sela u svoje ljetne planinske nastambe, ili kako oni kažu »sele u planinu«. U planinu redovno nisu selili stanovnici sela koja su bila na samoj obali, a koji su se pretežno bavili pomorstvom i ribarstvom kao glavnim zanimanjem. U planini su bile podizane jednostavne sezonske kolibe »stanovi« u suhozidu, tj. one su sagrađene od kamena bez ikakvog vezivnog materijala. Rupe u zidu između grubo složenog kamena zatvarane su mahovinom ili ilovačom. Krov je redovno bio pokriven »šimlom«, a na najprikladnijem mjestu bio je ostavljen otvor koji se jednom ili sa dvije dašćice danju otvara a noću i za ružna vremena zatvara, to je tzv. »vidilica«. Pod u takvoj kolibi obično je bio od nabijene ilovače ili čiste zemlje. Na prikladnom mjestu, obično ispod vidilice, nalazilo se ognjište, a nad njim o gredu visio je željezni lanac »komoštre« za vješanje kotla u kojem se pripremalo jelo. Uz ognjište ili na polici stajao je zemljani pokrivač za pečenje kruha, tzv. »peka« u obliku zdjele konična oblika koja se koncentričnim krugovima suzuje prema vrhu. Prilikom pečenja kruha razgrće se žeravica u stranu i na očišćeno mjesto dolazi ukvasani kruh koji se pokriva pekom i zatrpa žeravicom. Na ognjištu se redovno nalazi »ožeg« ili žarač, koji završava u obliku lopatice i služi za razgrtanje žeravice. Tu se nalaze i kovani tronozi na koje se postavljaju lonci sa hranom, za vrijeme kuhanja pod tronoge se stalno nagrće žeravica. Na ognjištu se nalazi »svitlica«, obično komad bora koji stoji na tri do četiri batrljka odsječene grane preuzele funkciju nožica. Na vrhu svitlice obično je komad

pričvršćena lima u koji se stavljala borova luč koja je noću osvjetljavala prostori-ju. Sav ostali namještaj takve planinske nastambe vrlo je jednostavan. U kutu je stajao obični poveći drveni sanduk, tzv. »škrinja«, za spremanje hrane ili odjeće. Tu je i stolić sa nekoliko trupčića mjesto sjedalice, a uz njih mali tronozi, tj. oble trokutaste ispiljene daske u koje su koso usadene tri do četiri drvene noge. O zidu je visila drvena polica na kojoj se držalo posuđe, obično zemljano i drveno, i to: veće ili manje plitice, tanjuri, žlice, viljuške i lončići. U kutu je stajalo »burilo« ili fučija izrađena od drvenih dugo čijepanih du-žica obično iz jelovine ili smrekovine, u kojima se donosila na uprtačama voda. Uz burilo se nalazio i drveni kabao ili kablica koja je služila za napajanje stoke i ostale potrebe gospodarstva. Na prikladnom mjestu nalazilo se drveno dugo-ako korito, izrađeno od šupljeg stabla, po sredini prepolovljeno, otpiljeno na potrebnu dužinu i na krajevima zatvoreno daščicama. Takvo korito služilo je za držanje alata ili suđa. Dižva ili dojača je posuda načinjena od manjih jelo-vih daščica, a služila je za muženje krava i ovaca. Oko svake planinske kolibe redovito su torovi za krupnu i sitnu stoku, uzidani u suhozidu i redovito po-kriveni kao i ostale nastambe u planini. U torovima se nalazila stoka ako nije bila na paši ili preko noći. Uz planinsko stanište nalazila su se solila. To su obično izabrana mjesta u prirodi, najčešće kamene ploče na kojima se stoci (osobito za ljeta) davala sol koja je imala ublažiti žeđ. Uz kolibu se nalazilo i »guvno«, ravno zemljište, u sredini kojeg je zabijen u zemlju drveni stup, tzv. »vršaj«, na koji se za vrijeme vršidbe natiče gužva, savijena od mladih bukovih stabala. O gužvu, koja se može okretati oko vršaja, privezuju se kukom ili užetom konji, mule ili magarci, koji kružeći u laganom kasu po suhom rastrtom žitu »vrše«, tj. odvajaju gaženjem slamu od zrna. U Podgorju se najviše sije i vrlo dobro uspijeva ječam a manje ostale žitarice. U novije vrijeme bilo je

Sl. 56. — Donji Starigrad prije rata.

Sl. 57. — Bunjevački planinski zaselak Špalji iznad sv. Jelene.

pokušaja sisanja pšenice, ali bez većeg rezultata. Poslije vršidbe, kada je zrno odijeljeno od slame, baca se drvenim lopatama u zrak, a povjetarac odnosi pljevu dalje i zrno očišćeno pada uz noge na jednu hrpu. Od oruđa Podgorac redovno nosi u planinu sjekiru, kosu, grablje, vile, pilu, lopatu i ostali potrebni alat. Samar, ular i opruge od kudjelje i užeta od kozje vune, što Podgorke vješto pletu, sačinjavaju pribor za tovarenje konja i magaraca ili mula kojima se prenosi uz i niz planinu sav potrebni teret, tako nekad, a još i danas. Podgorci često prenose razne terete na leđima učvršćene »uprtama« izgrađenim od vunene grubo tkane torbe ili domaće opletene užeta tzv. »konopi«.

Vedra narav Podgorca, a posebno mlađeg svijeta (mladeži) najviše je dolazila do izražaja u planini te se prije raseljavanja stanovništva često mogla čuti vesela pjesma. Skroman i uza sve teškoće vedar život a svjež i zdrav organizam i divlja ali lijepa priroda i prekrasni vidici pružali su Podgorcima mnoge radosti u životu. Katkada se uz vesele pjesme znalo čuti glasno naricanje starijih žena koje su prolazeći planinskim stazama glasno žalile za dragim pokojnicima ili izgubljenom srećom. Naricanje koje oni zovu »žaljenje« danas je potpuno iščezlo. Boravak u planini, ili kako kažu Podgorci, u »gori« uvijek je ispunjen posebnom ljepotom, romantičnim čarima prirode pa je i svakodnevnim razgovor tih ljudi ispunjen raznim doživljajima iz života u planini. Put u daleku i veliku šumu često je ispunjen tegobama ali i mnogim radostima. Zato Podgorac stupa u šumu s posebnim strahopoštovanjem, ispunjenim divljenjem i strepnjom pred veličanstvenom prirodom u kojoj na svakom koraku susreće neobičan biljni i životinjski svijet.

Život Podgoraca oduvijek je bio ispunjen radom i svakodnevnim brigama jer zemljoradnja i stočarstvo nikad im nije bila dovoljna da prehrane i osiguraju sve potrebno za život obitelji. Zbog toga je gotovo iz svakog domaćinstva jedan ili više članova moralo tražiti zaposlenje na sezonskim radovima. Sve do oslobođenja zemlje (1945) Podgorci su u velikom broju kao radna snaga odlazili u Ameriku i druge strane zemlje da kao pečalbari osiguravaju sredstva za život svojih obitelji. Sa tih putovanja mnogi se nikada nisu vraćali rodnom kraju i svojim dragim na očinska ognjišta.

Ovdje je potrebno napomenuti da su Podgorci morali tražiti zapošljavanje lutajući pješice, trbuhom za kruhom, čak po Sloveniji i Srbiji, s teretom vlastitog alata koji su nosili na leđima. Kako su teško pronalazili zaposlenje naročito u staroj Jugoslaviji, bili su prisiljeni na takovim putovanjima prosjačiti da se prehrane, ali to su radili i mnogi drugi nezaposleni radnici iz ostalih krajeva naše domovine.

Kulturni i prosvjetni život Podgoraca u prošlosti bio je ograničen na djelatnosti koje su im po tradiciji bile dostupne, a to su narodne pjesme, pripovijesti i pučka glazba. Spomenuti M. Sladović 1856. uz ostalo piše o naravi i smislu Podgoraca za narodnu pjesmu: »Oni su vrlo prožgani i dobra umlja i čudne pameti. Imade ih koji sva od nedjelje evangelja na pamet znadu, a pesmah da ih nebi nigda popisao. Ja sam slušao od Podgoraca pevanje zadnjeg vojevanja u Ugarskoj i Taliji sve do pomalca i vrlo istinito izuzam makit pesmeni«. U prošlosti (sve do nedavna) omiljeni narodni instrument bile su »mišnjače«. Ovo narodno glazbalo sastoji se od mijeha iz štavljene ovčje kože koji se može na trsku »kanjola« napuhavati zrakom i od osebujnih dvojnica (svirala) koje su napravljene od jelova drveta koje je u potrebnim dimenzijama po duljini i širini izbušeno užarenim željezom, a utaknute su u posebni okrugli okvir sa dva piska prema unutarnjoj strani mijeha. Piskovi i njihovi jezičci izrađeni su od posebne trske s otoka Raba. Uz mišnjače su najobičniji instrument bile tamburice, »dangubice« koje su se obično izrađivale u Kuterevu u Lici. U novije doba čest instrument je ručna harmonika. U novije doba bio je poznat jedini narodni guslar u Podgorju i to Ivan Vodnić iz okolice Jablanca.

Običaji Podgoraca razvijali su se ili su nestajali ovisno od životnih uvjeta. U borbi sa surovom prirodom razvio se kod Podgoraca smisao za skromnost pa su mogli ograničiti svoje zahtjeve na zadovoljavanje samo najnužnijih svojih težnja. Stanovnici ovog kraja ne običavaju priređivati bučna slavlja, pa su im i svatovi kao i sve proslave skromni. Od svoje mladosti Podgorac je morao stjecajem prilika da se hvata ukoštac s teškim uslovima života koje mu donosi priroda njegova kršna kraja, česte oluje, žestoke vrućine, nestašica obradive zemlje i mogućnosti zaposlenja. Svi ti faktori utjecali su na mentalitet ovog naroda, a posebno na njegove pjesme. Narodno kolo, tanac i polka samo ponegdje su se zadržali do danas. Osobita vrsta pjesme još i danas je »okalica« koju su pjevali obično stariji ljudi.

Preslica i pletivo predstavljali su do nedavno (još ponegdje i danas) pribor koji je stara i mlada Podgorica nosila uvijek uza sebe i na svakom koraku prela vunu. Podgorke žene su bile vrlo vješte i brze u pletenju raznovrsnih vunenih predmeta, koje su znale presti prolazeći uskim nogostupom i noseći na leđima teško breme sijena ili drva. Omiljeno sastajalište (i neka vrsta jedine zabave) mladih i starih za dugočasnih zimskih večeri bilo je prelo. Tu se sastajala mladež, pjevala je i svirala dok su stariji »divanili« tj. pričali beskrajne priče — razne dogodovštine iz života ljudi svoga kraja. Starije žene su pri tome

obično prele, plele ili »gargašama« raščešljavale vunu. Na prelima su se isticali pojedinci pričanjem svojih ili doživljaja drugih iz dalekih stranih zemalja u kojima su boravili kao pomorci ili obični radnici.

Praznovjerje se u Podgorju zadržalo od davnih vremena a danas se o njemu još često priča. Vjerovali su da postoje vukodlaci (zli duhovi) koji po noći obilaze osamljene staze i svojim deranjem plaše ljude. Uz njih da su i vještice »višeke« koje mogu ureći čovjeka zlim pogledom, sisati mu krv itd. Praznovjerje koje ima svoj korijen u poganskoj religiji starih naroda često je dolazilo do izražaja za vrijeme obavljanja raznih poljoprivrednih radova. Ako ljetina nije rodila, vjerovali su da ju je urekla neka zla žena.

Gostoljubivost je upravo nevjerovatno razvijena, a naročito je srdačno prihvaćen putnik koji treba pomoć ili zaštitu i hranu na proputovanju.

Ljubav prema rodnom kraju i domovini neobično je razvijena kod Podgoraca, pa se često i sada dešava da se Podgorci koji su ranije odselili u strani svijet vraćaju starom domu gdje nalaze mir i zadovoljstvo. Oni pak koji su se nedavno odselili u veće gradove diljem zemlje sve više barem za ljetnih dana svraćaju i posjećuju stara ognjišta gdje se osjećaju srećnima i gdje najradosnije provode svoj odmor. Zadnjih godina sve je više mladih Podgoraca koji popravljaju svoje napuštene domove, uređuju mjesta, grade ceste i unapređuju svoj kraj u koji oni sami i ostali posjetioci senjskog kraja zalaze i nalaze odmor i rasonodu. Lijepi primjer u tome su postigli Starigradani, Lukovčani, Kladani, Prižnani, Jablančani i Jurjevčani.

Sl. 58. — Ostaci stare tzv. »grčke kuće« iznad zaselka Pijavica.

Podgorski kraj zaslužio je posebnu pažnju jer su njegovi stanovnici kroz vjekove u stalnim borbama sa surovim rušilačkim silama divlje prirode vječno iznova savijali svoja gnijezda među liticama krša u kojima su odgajali zdrave i vrijedne generacije radnih ljudi. Oni su čuvali i podizali divne zelene vrtove, prave oaze u pustoši krša, u kojima su motikom, krampom i golim rukama obrađivali slabu zemlju, uporno i sa ljubavlju koju je teško shvatiti.

Zusammenfassung

ETHNOGRAPHISCHE BILDER AUS PODGORJE

von Božidar Modrić

Podgorje ist ein eigenartiges Karstgebiet, welches sich südlich von Senj auf den Bergabhang der Küste des Velebitgebirges erstreckt. Die eigenartige Flora und Fauna zeichnen sich besonders vielartig aus. Die Bewohner übersiedeln zumeist in fruchtbareren Gegenden unseres Landes und zwar vorwiegend in das Zentrum der Industrie. Auf diese Art verschwinden uralte Lebensweisen der besonders charakteristischen zweihäusigen Lebensart der Siedlungen. Die Bewohner von Podgorje siedelten zur Sommerszeit aus ihren Dörfern und Einzelhöfen in die Gegend des Velebitgebirges, wo sie ihr Vieh leichter züchten und den Acker bebauen konnten.

In ihren ständigen Ansiedlungen lebten sie an der Meersküste nur im Spätherbst, Winter und im Vorfrühling. Die Einrichtung der Gebirghäuser mit den bescheidenen Hausgeräten, dem Zubehör der Feuerstätte, dem Geschirr und Werkzeug, wird in diesem Abschnitt erwähnt und beschrieben. Durch die schwachen Verkehrsverbindungen ist die autochthone Kultur dieser Gegend bis zum heutigen Tag erhalten geblieben.

Es ist wert diese Zeit für die Nachkommenschaft schriftlich festzuhalten. Das Hinterlandgebirge Podgorje ist für Bergsteiger und Touristen eine anziehende Gegend, die immer mehr besucht wird.